

Ormos Mária

A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG NEMZETKÖZI KÖRNYEZETE

A Tanácsköztársaság létértelmét évtizedeken át szereplőinek a belpolitikai problémák megoldására irányuló elkötelezettségében, valamint internacionalista, a világforradalom végbemenetelére irányuló várakozásában látták a történetével foglalkozó marxista-leninista alkotók. A maga idején azonban a békekonferencia vezető politikusai egyetértettek abban, hogy háttérét a nemzeti elkeseredés alkotta. Ma azt mondhatjuk, hogy a kormányzótanácsot alkotó két pártnak kétségtelenül voltak társadalompolitikai elgondolásai, azonban vitathatatlanul fűződtek várakozások, ha nem is a világméretű, de a korábbi Ausztria-Magyarország területének egy részén kirobbanó forradalmi megmozdulásokhoz. A szociáldemokrata-kommunista koalíció megalakulásának legfontosabb motívumát mégis valóban a nemzeti kétségbeesés alkotta. Ezt maga Kun Béla nyilvánosan is elismerte. A Tanácsok Országos Gyűlésén június 19-én többek között kijelentette, hogy a Vix-jegyzék, amely az antant csalárd pacifizmusának a kifejeződése volt „nagyban hozzájárult ahhoz, hogy mi itt a hatalmat békésen, vér nélkül elfoglalhattuk, és ezért mi tulajdonképpen hálásak kell hogy legyünk az antant-imperializmusnak”.¹ De kifejezték e gondolatot a Leninhez intézett üzenetei is.

Az MSZDP-nek volt ugyan egy olyan baloldali szárnya, amelynek radikalizmusát elvileg ettől akár függetlennek is fel lehet fogni, a döntést azonban azok a meghatározó személyiségek hozták meg – Böhm Vilmos és Kunfi Zsigmond – akik úgy vélték, hogy az ország súlyos helyzetén csak abban az esetben lehetséges segíteni, ha oldalukra szólítják az orosz bolsevik vezetést, és mindenekelőtt megszerzik az oroszországi Vörös Hadsereg katonai támogatását. Böhm Vilmost eme elgondolásában meg-

¹ Idézi: Zeidler Miklós (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó, Budapest 2003, 79. o.

erősítették a katonai vezetők, akikkel 1919 eleje óta szoros kapcsolatban állt.² Mivel Kárpátalja még magyar fennhatóság alatt állt, az Északkeleti Kárpátokban a katonai érintkezésnek tárgyi akadálya egyelőre nem volt, és pillanatnyilag jelentős vörös erők mozogtak a közeli térségben. Hozzáteszem ehhez, hogy Landler Jenő, a szociáldemokrata baloldal legjelentősebb személyisége, akinek a koalíció kialakításában szintén jelentős szerep jutott, a megalakulást követő közeli napokban kifejezetten nemzeti alapon szállt szembe Kun Bélával amiatt, hogy ő, Kun Béla Smuts tábornokkal szemben hajlandó volt elismerni a belgrádi katonai konvencióban kijelölt demarkációs vonalat, amely levágta a magyar területről a Székelyföldet. Kijelentette, hogy a Tanácsköztársaság nem hagyhatja magára a székelyeket, és ő közölni fogja velük, hogy Kun kijelentése nem érvényes.³

Könnyű volt belátni, hogy a bolsevik vezetők megnyeréséhez az országnak nem Károlyi grófra, hanem Kun Bélára, Lenin személyes ismerősére van szüksége. Hamar kiderült azonban, hogy Leninnek – Trockij álláspontjától eltérően – Magyarországra sokkal kevésbé van szüksége, mint amennyire fontosnak véli a Don-vidéket. Az első nagy csalódást Budapesten Lenin táviratai váltották ki, amelyekből – kimondatlanul – kiderült, hogy a Vörös Hadsereg fellépése a magyarok oldalán sem a közvetlen kapcsolatfelvétel útján, sem azon a másik elképzelhető módon, hogy Szovjet-Oroszország megtámadja Romániát, nem fog bekövetkezni. Leninnek stratégiai szempontból és saját, egyelőre kezdetleges államhatalma megvédelmezése szempontjából kétségtelenül igaza volt. Miután a Vörös Hadsereg szerfelett gyorsan Délnek vette az útját, és már azzal fenyegetett, hogy az Odessza környéki szövetséges csapatokat is kiszorítja, a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsa 1919. március 25-én úgy döntött,

² Böhm Vilmos: *Két forradalom tüzeiben. Októberi forradalom. Proletárdiktatúra. Ellenforradalom.* Verlag für kulturpolitik, München 1923. 240-241. o. Stromfeld Aurél, Tombor Jenő ezredes (élete végén, 1945/46-ban honvédelmi miniszter), valamint Kratochwill Károly ezredes egybehangzóan ellenezték a Vix-jegyzék elfogadását, és Tombor javasolta az orientációt Oroszország felé, valamint a megegyezést a kommunistákkal. Kratochwill közölte, hogy a Székely Hadosztály elfogadás esetén sem hajtja végre a Vix-jegyzék követelményeit.

³ Ormos Mária: Kun Béla, a külügyi népbiztos. Világtörténelem – magyar történelem. In: Milei György (szerk.) *Kun Béláról.* Tanulmányok, Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1988, 236. old.

hogy egyrészt felszámolja a támaszpontot és kivonja az angol–francia flottaegységet a Fekete-tengerről, másrészt felhagy Gyenyikin tábornok támogatásával, és a neki szánt, már úton lévő nagy katonai szállítmányt átirányítja Iasiba. A felszabadult katonai egységek nagy részét szintén Románia rendelkezésére bocsátották.

A bolsevik vezetés stratégiája magyar szempontból kettős hatással járt. Először is elmaradt az orosz segítség, másodszor megerősödött a román haderő, amely szovjet támadásnak sem volt kitéve, erejének nagy részét tehát Magyarország ellen vethette be. Ehhez Párizs számára az indokot is könnyen megtalálta, mivel március 21-től kezdve a bolsevizmus ellen már nem csak Kelet, de Nyugat felé is fel lehetett lépni. A román nagyvezérkar gyorsan élt a lehetőséggel, és április 15-én megindította a kijelölt demarkációs vonalon túl második offenzíváját, amelynek eredményeként elérte a Tisza vonalát, és Szolnok határában állt meg.

Mivel a kormányzótanács ellenőrzése alatt álló terület ekkor már csupán a Duna–Tisza-közére és a Dunántúlra terjedt ki, Észak felől pedig április 27-től kezdve cseh erők nyomultak be, és ugyancsak elfoglaltak olyan területeket, amelyek a kijelölt vonaltól jóval Délre feküdtek, a Tanácsköztársaság léte nem egyszerűen kritikussá, de tragikussá vált. A cseh támadás célja a Duna vonalának Vácig történő elfoglalása mellett Miskolc, a Mátra vidék és Tokaj környékének megszerzése volt. Budapesten többen is azon a nézeten voltak, hogy a reménytelen harcot fel kell adni. Sokáig úgy tűnt, hogy ettől kizárólag Kun Béla elszántsága és rábeszélő képessége tántorította el a pesszimistákat, a valóságban azonban ekkor mégiscsak az orosz bolsevik vezetés tette meg a döntő lépést ahhoz, hogy a Tanácsköztársaság lélegzethez jusson, és még három hónapig lábon maradjon. Ultimátumot intéztek ugyanis a román kormányhoz, amelyben a rendszeres határsértésekre hivatkozva katonai fellépéssel fenyegették meg Romániát.

Ezen a ponton a román politikai és katonai vezetőknek el kellett gondolkodniuk. Evidens volt, hogy amennyiben úgy döntenek, hogy folytatják az előrenyomulást Nyugat felé, a román erők könnyen bevonulhattak volna a magyar fővárosba. A kérdés az volt, hogy megtegyék-e ezt, vagy gondoljanak-e inkább keleti határuk fokozott védelmére. Érdekes módon mind a király, mind Bratianu miniszterelnök a további menetelést pártfogolta, és a katonai vezetők érveltek a másik verzió mellett. Kijelentet-

ték, hogy mivel Románia végeredményben mindent biztosított magának, amit csak el akart érni Magyarországgal szemben, nincs értelme fölösleges kockázatot vállalni.

A román nagyvezérkar győzött a vitában, és a román erők ettől kezdve július végéig nem mozdultak meg, és akkor is magyar támadás előzte meg a román akciót. A Tisza mentén kialakult nyugalom tette lehetővé a Tanácsköztársaság számára az északi sikeres hadműveletet, amiben az is szerepet játszott, hogy a csehszlovák erők megszervezése kezdeti stádiumban volt, valamint, hogy a két szövetséges tiszt, akik tanácsadóként álltak mellette, a francia Pellé és az olasz Piccione többet harcoltak egymás, mintsem a magyar Vörös Hadsereg ellen.

Időközben a kormányzótanács vezetőit több csalódás érte. A kormány folytatta a még Károlyi Mihály által kezdett nemzetiségi-szomszédsági politikát, amennyiben hivatalos jegyzékben szögezte le, hogy nem áll az integritás elvi alapján, és békére törekszik valamennyi szomszédos országgal, ám e nyilatkozatnak nem volt pozitív következménye. A Tanácsköztársasággal sem a román, sem a csehszlovák kormány nem akart tárgyalásba bocsátkozni, és erre a párizsi konferencia sem ösztönzött senkit. Ellenkezőleg, a konferencia heteken át közös csehszlovák–román–délszláv intervenciót szorgalmazott. A kormányzótanács önállóan hagyta cselekedni a Ruszin Kormányzótanácsot, és támogatta Ruszka Krajna saját alkotmányának elfogadását, a nyugati határ mentén pedig külön német-osztrák katonai egységet létesített, az ottani német nyelvű közösségnek már korábban biztosított autonómia szellemében (Gaurat für Deutsch-Westungarn). A sikeres felvidéki hadjárat során a hadsereg június 9-én visszafoglalta Eperjest, ahol – minden bizonnyal – jelentős szervezkedés vette kezdetét annak érdekében, hogy egy hét múlva össze lehessen hívni egy olyan nagygyűlést, amely kikiáltja a Szlovák Tanácsköztársaságot. Jóllehet az Eperjesen összegyülekezők vélhetően ugyanúgy nem reprezentálták a szlovák többséget, miként 1918. október végén a túrócszentmártoni gyűlés sem fejezte ki a magyarság nézetét, jelezte azonban a szlovák autonómia teljes körű elismerésére irányuló szándékot.⁴ A jelek összegzése alapján arra lehet következtetni, hogy a külpolitika tengelyében egy

⁴ Hacsak Szlovákiában nem jelent meg feldolgozás a kérdésről, az érsekújvári gyűlés előkészítése is, lefolyása is ismeretlen.

olyan, a régi országhatárokat Nyugaton és Északon megőrző föderatív állam képe jelent meg, amelyben a magyar rész vélhetően a legjelentősebb, a meghatározó elemet képezi. Tudni arról, hogy a kormányzó-tanács felvette a kapcsolatokat horvát tényezőkkel is, és nem lehetetlen, hogy ez a lépés is illeszkedett a fenti koncepcióhoz. Nincs jele viszont annak, hogy Erdély kérdésében bármilyen elgondolás kialakult volna.

E lépések 1919 tavaszán, nyarán végképp nem gyakoroltak számottevő hatást azokra a népekre, illetve politikusaikra, akik hónapokkal előbb már döntöttek sorsukról, és ahol ilyen döntésre még nem került sor, vagyis Kárpátalján és a későbbi Burgenland területén, a magyarbarát erők nem uralták a közvéleményt. Míg e kudarcot valójában előre számításba lehetett venni, az osztrák szociáldemokrácia részéről elszenvedett csalódás teljes meglepetésként érte a magyar vezetőket, és közöttük kiváltképpen Kun Bélát. Több jel vall arra, hogy Kun elsősorban a Magyar-Osztrák Tanácsköztársaság létesítésére számított, és amikor híre jött az április 17-ére tervezett nagy bécsi demonstrációnak, vele együtt sokan, méghozzá nem csak Magyarországon, de szerte Európában a legkomolyabban számításba vették az osztrák bolsevik típusú fordulatot. Ausztriában azonban a szociáldemokrácia nem szenvedett el akkora megosztottságot, mint Németországban, Olaszországban és Magyarországon, hanem a vezetés zöme megmaradt reformistának. A reformista vezetők szoltak ugyan olykor forradalomról, de 1918/19-ben egyik számottevő osztrák szociáldemokrata sem tűzte ki a forradalom zászlaját. Legfőbb ambíciójuk egyébként is a demokratikus Németországhoz való csatlakozásban állt, és eszükbe se jutott a magyar sógorság helyreállítása. Április 17-én így csupán egy nagy tüntetés zajlott le, és a kisebb, tanácsuralmat követelő csoportokat a szociáldemokrata vezetés alatt álló Schutzbund energikusan, de békésen hazatessékelte. Ugyanez megismétlődött még egyszer június első felében, de ekkor már nem övezte sem olyan félelem, sem olyan magyar várakozás, mint az előző alkalommal.

Ettől kezdve tudni lehetett, hogy Ausztria megmarad a parlamentáris demokráciánál, és hogy vele nem lehet föderációra számítani. Egy ideig kérdéses volt viszont, hogy az együttműködés szóba jöhet-e. Utaltak jelek erre, de ennek az ellenkezőjére is. Bécs kész volt fogadni a kvázi magyar követet, és rendelkezésére bocsátott egy megfelelő épületet is a Bankgassén, fogadta a magyar illetékes tárgyalókat, közöttük magát Kun Bélát

is. Ugyanakkor azonban nem csak a Tanácsköztársaság elől menekülők nagy számát fogadta be, amit még el lehetett helyezni a normális államközi érintkezés kereteiben, de azt is megtúrta, hogy a területén magyar katonai alakulatot állítsanak fel, amely egy alkalommal betörést kísérelt meg a magyar felségterületre. Az Osztrák Bank tette publikussá azt a magyar–olasz tranzakciót, amelynek keretében leendő olasz szállítmányok fedezeteként a magyar kormány aranyat és papírpénzt juttatott át a határon. E botrány során derült fény arra, hogy a bécsi olasz misszió kereskedelmi szerződést kötött Magyarországgal, amihez viszont az olasz külügyminiszter, Sonnino, azt a klauzulát fűzte, hogy az olasz szállítás majd akkor kezdődhet el, amikor Magyarországon nemzetközileg elismert kormány alakul. Mivel a csempészás híre eljutott Párizsba, a konferencia illetékes szervei úgy döntöttek, hogy az olaszok által átvett összeget letétbe kell helyezni az Olaszországnak majd megnyíló magyar jóvátételi számla javára. Amennyiben a teljes összeg erre a sorsra jutott, amiről azonban nem lehetünk meggyőződve, úgy az olaszok nullszaldóval úszták meg az ügyet, a magyar állam azonban súlyos anyagi veszteséget szenvedett el. Egyébként vélhetően csempészett pénz volt az is, amit a Bankgassén raboltak el, és ez a Tanácsköztársaság magyar ellenségeit gyarapította.

Mindez a meglehetősen barátságtalan osztrák viszonyulást mutatta a magyar állammal szemben, területi érdekeit azonban eleinte nem érintette. Budapesten nem tudtak ugyanis arról, hogy a Renner-kormány, és külügyminisztere, Otto Bauer, lobbizni kezdett azért, hogy csatolják Ausztriához Magyarország három nyugati megyéjének nagy részét, nagyobb területet, mint amelyet utóbb Ausztria megkapott, és amelyet Burgenlandnak kereszteltek el. Az osztrák kormány május 11-én hivatalosan fordult a bécsi szövetséges missziók vezetőihez kérésével, és mivel ők (Montgomery Cuninghame a brit, Henri Allizé a francia misszió élén) azt előnyösnek találták abból a szempontból, hogy kompenzációnak lehet tekinteni az időközben elfogadott Anschluss-tilalomért, már felbátorodva adták elő kérésüket az amerikai utazó-diplomatának, Archibald C. Coolidge-nak május végén. Wilson elnök felkapta a Coolidge-tól kapott javaslatot, a Legfelsőbb Tanács – viták és kompromisszumok után – elfogadta, majd a javaslat szellemében elkezdtek az egyszer már elfogadott és az osztrák delegációnak átnyújtott békeszerződés szövegének átírását.

Ekkor jutott el a hír Magyarországra. Renner kancellár ugyanis, megso-
kallva a huzavonát, jegyzéket intézett a konferenciához, amelyben sür-
gette a döntést. Ekkor a hangsúlyt a Magyarország felől fenyegető „bol-
sevik veszélyre” helyezte. „Ez a veszély – írta – , amely bennünket minden
pillanatban fenyeget, és amelyről feltétlenül fel kell ismerni, hogy egész
Európát is fenyegeti, megértette velünk, hogy Nyugat-Magyarország né-
met részének Német-Ausztriához csatolása abszolút szükségszerű.”⁵ Ami-
kor Kun Béla értesült az osztrák követelményről, haragosan kifakadt,
mert – mint mondta – az imperialista románokat és cseheket még csak
megérti, de azt már nem, hogy egy szociáldemokrata kormány is beáll a
rablók közé.

A Tanácsköztársaság külpolitikai lépései közül azok a kompromisz-
sumkereső tárgyalások és levelezések a legismertebbek, amelyek rész-
ben az egykori birodalom gazdasági egységének a megóvására, részben
egy elfogadható(bb) területi rendezésre irányultak. Az előbbiek a leg-
rosszabb pillanatban felvetett föderatív államszervezet kialakítására, az
utóbbiak a szűken vett magyar érdekek valamelyes védelmére irányul-
tak. Kun Béla a híres Clemenceau-jegyzék ügyében csak nehezen tudta
elfogadtatni a visszafoglalt északi terület kiürítését a június 11-én Párizs-
ban elfogadott végleges határig. Mégis elfogadtatta, vélhetően abban a
feltevésben, hogy a román hadsereget a konferencia, mint az ígéret szólt,
szintén visszarendeli az ugyancsak elfogadott magyar–román határra, és
ebben az esetben a helyzet javul, és a magyar állam békességhez jut.
Mennyire játszott szerepet e taktikában az orosz breszt-litovszki példa,
nemigen lehet megmondani.

Mindenesetre, Kun nem számolt azzal, hogy egy ígéret megmaradhat
puszta ígéretnek, és azzal sem, hogy Bratianu nem fogadja el a „nagyok”
döntését, és a román hadsereg egy lépést sem tesz hátrafelé. Kétségtel-
en, hogy ez rossz kalkuláció volt, de az is kétségtelen, hogy a diplomá-
ciai értelemben racionálisnak tekinthető döntésnek csak katonai alter-
natívája volt. Miután kiderült, hogy a román vezérkar nem mozdítja el a
hadsereget az elfoglalt tiszai vonalról, és az is, hogy saját határozatának
kikényszerítése érdekében a konferencia nem tesz semmit, sőt a brit kül-

⁵ Idézi: Ormos Mária: *Padovától Trianonig. 1918–1920*. Kossuth Könyvkiadó, Buda-
pest 1983, 286. o.

ügyminiszter az ürügyet keres a románok maradása számára, a kormányzótanács elővette a katonai alternatívát, amely azonban szintén nem bizonyult járható útnak.

Végeredményben milyen nemzetközi helyzetben próbált boldogulni a Tanácsköztársaság, függetlenül attól, hogy milyen rendszert alakított ki, és hogy ki állt a kormány élén? Gyakorlatilag a senki földjén találta magát. Múltjához nem kereshetett kontinuitást, mert ez a múlt Ausztria-Magyarországgal mint állammal együtt eltöröltetett. Megkísérelte a parlamentáris, reformorientált köztársasági formában védeni az érdekeit, de a kritikus időben valamennyi győztes nagyhatalom a követelők érveit fogadta el, és a cseheket, románokat, szerbeket diplomáciai, anyagi és katonai téren egyaránt támogatta, majd végül az osztrák kérdés megoldása érdekében is a magyar területhez nyúlt. Az alaphelyzetben a Tanácsköztársaság részben javított, részben rontott. Javított annyiban, hogy katonai fellépésének hála kikényszerítette a döntést az északi és a keleti határon, amelyhez a konferencia utóbb már nem engedett hozzányúltni. Ez a körülmény egy ideig hasznosnak bizonyult, de kontraproduktívvá vált – akkor, amikor a nagyhatalmak, egy részük jobb belátása ellenére – 1920 márciusában sem módosított a feltételeken. Két vonatkozásban egyértelműen romlott azonban az ország helyzete a Tanácsköztársaság léte miatt. Elvi alapot teremtett az ideológiai támadásra és a fokozott igények bejelentésére, mivel hivatkozni lehetett a bolsevik veszélyre, és ezt a csehszlovák, román és délszláv kormányok meg is tették. Csak a konferencia szereplőinek józansága akadályozta meg a zsarolás eredményességét. Ennél nagyobb és nagyon is reális kár érte az országot amiatt, hogy a magyar fővárosban nem működtek szövetséges missziók. A Bécsben állomásozó misszióvezetők, elsősorban a brit és a francia, éjt napallá téve lobbiztak az osztrák érdekek érvényesítéséért, míg Magyarország esetében senki sem volt, aki fellépett volna értük. Amikor augusztus 1-jén a késő esti órákban kigördült a népbiztosokat szállító szerelvény Bécs felé, az ország változatlanul a senki földjén állt, és nem csak a múltját veszítette el, de a jövője sem tartogatott többet egy kérdőjelnél.